

TEÓRIA KUTÚRY V PROCESCH SPOLOČENSKOVEDNÉHO POZNANIA

MARTIN ČIČILLA, Výskumný ústav kultúry, Bratislava

ČIČILLA, M.: The Theory of Culture in Processes of Cognition in Social Sciences and Humanities. *Filozofia* 40, 1985, No. 6, p. 670.

In the processes of differentiation and integration of scientific cognition it is necessary to overcome more effectively the isolation of the philosophical theory and the history of culture, of the so-called traditional sciences on culture and the so-called special scientific disciplines on culture. It is inevitable to elaborate the theory of the reproductive cycle in culture on several epistemological planes and the theoretical-methodological potential of the system of social sciences on culture. Especially the development of their theoretical systems in all the basic components, relations and functions is the matter. The interdisciplinary presuppositions of cultural researches are deepened above all by the systems approach and by the integration of logical-historical and theoretical-empirical methods.

Hoci v posledných dvoch desaťročiach sa zmnožili kulturologické výskumy, nemožno sa ubrániť dojmu, že súčasné vedecké poznanie ešte neobjasnilo kultúru ako fundamentálny vedecký pojem natoľko, aby utišilo explózie záujmu o túto problematiku. E. S. Markarian má zrejme pravdu, keď tvrdí, že teória kultúry je na začiatku takej etapy svojho rozvoja, v ktorej má vyprodukovať intenzívnu, „celostnú predstavu o objekte“ (1, s. 4).

Dnes už je jasné, že k syntetickému a systémovému, pojmovo-kategoriálnemu poznaniu kultúry nemožno dospieť bez toho, aby sa integrovali špecializované výskumy kultúry, osobitne na úrovni produktívnej filozofickej generalizácie a na teoreticko-metodologickej platforme, ktorá zodpovedá podstate a špecifickým prejavom kultúry. Zároveň treba prekonať fragmentárne, málo obsažné a málo všeobecno-konkrétne predstavy o kultúre. Ide najmä o abstraktno-všeobecné, deduktívno-špekulatívne predstavy, živene prevažne len z vlastných, dynamizmom reálneho bytia dostatočne neinšpirovaných a neverifikovaných gnozeologických zdrojov. V odborových a medziodborových výskumoch treba účinnejšie preklenúť určitú vzájomnú izolovanosť filozofickej teórie a dejín kultúry, tzv. tradičných vied o ľudskej kultúre i historicky najmladších, tzv. odvetvových vedných disciplín o kultúre.

Ako sa táto situácia prejavuje v definičných prístupoch ku kultúre? Čím sa vyznačuje teoreticko-metodologický potenciál sústavy spoločenských vied o kultúre vzhľadom na prehlbujúce sa diferenciacné a integračné procesy vo vede? Aké sú predpoklady a spôsoby ďalšieho efektívneho rozvoja teoretického poznania o kultúre?

V špeciálnej kulturologickej literatúre v socialistických krajinách prevláda dnes tzv. dynamické chápanie kultúry. Na rozdiel od tzv. statického chápania kultúry — napr. ako súhrnu objektivizovaných výsledkov činnosti v duchovnej a materiálnej sfére spoločenského života, ktoré prevažovalo do polovice šesťdesiatych rokov.

Dynamické chápanie kultúry sa spravidla viaže na kategóriu ľudskej činnosti a zvykne sa označovať ako tzv. činnostný prístup. Táto do istej miery dobová preferencia činnostného prístupu sa môže vysvetliť aj tým, že je prirodzenou kritickou reakciou na sumárne prístupy. V nich sa kultúra chápala prívelmi široko — ako tzv. druhá príroda, ako súhrn materiálnych a duchovných hodnôt, ktoré ľudstvo vytvorilo v historickom vývoji spoločensko-ekonomických formácií, tried, veľkých osobností, ľudskej vzdelanosti a pod. (Karpov, Zvorykin, Francev a i.). Pozornosť sa koncentrovala na kultúrne predmety. Problematika osobnosti, jej nezastupiteľnosti v procesoch tvorby, rozdeľovania, prehodnocovania a osvojovania kultúrnych hodnôt ostala v pozadí.

Sumárne chápania neumožňujú postihnúť niektoré imanentné stránky a osobitosti kultúry, jej integračné a dezintegračné činitele, čím sa značne zužuje a j kritériálna báza kultúry. Negatívny vplyv sumárnych chápaní kultúry sa prejavil napr. v tom, že sa v našej teórii takmer nepracuje s takými závažnými vedeckými otázkami a pojmami ako sú kultúrno-historický sloh, kultúrno-historická epocha, rytmus a tempo kultúrno-historického vývoja, jeho štadiálnosť a i. Sumárne chápania nedovoľujú interpretovať kultúru ako špecifický dynamický systém, resp. subsystém spoločensko-ekonomickej formácie a i.

Kritikou statických a osobitne sumárnych chápaní kultúry sa otvorili nové otázky a vzrástol i záujem o činnostnú podstatu kultúry a kultúrny rozmer osobnosti. Dnes sú najfrekventovanejšie na jednej strane koncepty kultúry ako tvorivej činnosti, ktoré sú zamerané osobnostne a axiologicky (V. M. Mežujev, E. A. Baller, N. S. Zlobin, A. I. Arnoľdov a i.) a na druhej strane koncepty kultúry ako špecifického spôsobu ľudskej činnosti, ktoré sú orientované na všeobecnú charakteristiku kultúry ako univerzálnej vlastnosti spoločenského života ľudí (E. S. Markarian, M. S. Kagan, Z. I. Fajnbarg a i.). Kritika sumárnych chápaní kultúry však neznamená, že „statické“ výskumy kultúry stratili svoju opodstatnenosť. Sú oprávnené ako súčasť systémových výskumov kultúry v jej vývojovej dynamike, totalite, polyfunkčnosti, polyštruktúrovanosti atď.

Produktívny výskum „dynamických“ a „statických“ vlastností kultúry by sa mal sústavne rozvíjať aj z iných dôvodov. Nemožno nevidieť, že popri nespornom prínose koncepcií kultúry založených na kategórii ľudskej činnosti, nie sú ani tzv. činnostné prístupy akosi „automaticky“ imúnne voči nežiadúcim zjednodušeniam, a to najmä voči subjektivistickým jednostrannostiam. Nemali by zanedbávať výskumy národných, so-

ciálno-triednych, demografických stránok kultúry, otázok systémovosti, slohovosti, štadiálnosti kultúry a i. Tým skôr, že v súčasných buržoáznych teóriách sa popri tradičných filozofických, axiologických, antropologických, psychologických, etnologických, semiotických či lingvistických kulturologických výskumoch prudko reaktivovali socioprofesionálne, demografické a historické výskumy kultúry. Väčšina z nich pracuje s činnosťou ako významnou pojmovou súčasťou svojich teórií. Vplyvné sú neobehavioristické, neofreudistické, neopragmatistické, operacionalisticko-inštrumentalistické „činnostné“ charakteristiky kultúry. Pokračovateľov má Huizingova interpretácia hry ako základnej formy kultúrnej činnosti, intelektualisticko-scientistická koncepcia kultúry F. Znanieckého, burckhardtovsko-readovské idealistické zahľadenie do esteticko-formatívnej funkcie ľudskej činnosti a i. Nová vlna konzervativizmu, jednostrannej axiologizácie a reideologizácie kultúrnych javov a procesov zreteľne vysunuli do stredu pozornosti otázky, ku ktorým marxistické a nemarxistické teórie zaujímajú protikladné svetonázorové stanoviská. Patria k nim aj otázky humanizmu, individuálnej slobody, činnostného pôvodu kultúry a univerzálneho rozvoja ľudských bytostných síl. Ako vieme, marxizmus-leninizmus ich spája predovšetkým s otázkami spoločenského pokroku, s aktívnou, predmetne pretvárajúcou činnosťou a dialektickou spôsobu života hegemonného triedneho subjektu dejín, s mierou jeho reálneho spoločenského oslobodenia, atď.

Je dostatočne zrejmé, prečo sa špecializované výskumy kultúry nemôžu zaobiť bez ďalšieho produktívneho rozpracúvania marxisticko-leninskej, filozoficko-historickej koncepcie kultúry ako integrujúcej teoreticko-metodologickej osnovy. Osobitne sa bez toho nezaobídu výskumy smerujúce od častí k celku, od abstraktne všeobecného ku konkrétne všeobecnému. V tomto zmysle je cenné úsilie napr. tých filozofov, ktorí s kultúrou pracujú ako s kategóriou historického materializmu a špecifikujú ju v referenčnom systéme spoločensko-ekonomickej formácie, v pojmovo-kategoriálnych vzťahoch a určeníach s duchovnou produkciou, materiálnou produkciou, duševnou činnosťou, individuálnym a spoločenským vedomím, nadstavbou a i. (V. I. Tolstych, N. S. Zlobin, E. V. Bogoljubova a i.). Už dôsledné gnozeologické a dialektikologické analýzy týchto kategórií a vzťahov medzi nimi, ich konfrontácie na báze prác zakladateľov marxisticko-leninskej teórie ukážu na teoreticko-logické nedôslednosti i ďalšie nedostatky viacerých zaužívaných prístupov ku kultúre, ku klasifikácii jej štruktúry a pod.

Jedna z najrozšírenejších predstáv o štruktúre kultúry vychádza z jej rozdelenia na materiálnu a duchovnú kultúru. V prácach, kde sa toto rozdelenie kultúry využíva, sa ďalej obvykle tvrdí, že ide o relatívne delenie, pod ktorým sa myslí hlavne vzájomná spätosť materiálnej a duchovnej kultúry, s prioritou materiálnej kultúry. Za rozlišujúce kritérium materiálnej a duchovnej kultúry sa spravidla pokladá to, že prvá sa viaže na materiálnu produkciu a druhá na duchovnú produkciu. Azda najtypic-

kejšími príkladom takéhoto rozlišovania medzi materiálnou a duchovnou kultúrou je práca M. S. Kagana *Ľudská činnosť*, v ktorej autor navyše ešte vyčleňuje umeleckú kultúru ako samostatnú „vrstvu“ kultúry, a tá sa podľa neho viaže na „umeleckú produkciu“.

Niektorí autori zaraďujú do duchovnej kultúry výsledky duchovnej produkcie, iní proces vytvárania duchovných hodnôt. Sú aj takí autori, ktorí majú sklony oba tieto pojmy stotožňovať. Niekedy sa duchovná produkcia považuje za oblasť kultúry alebo za jej obsah, inokedy za element štruktúry, ale aj za synonymum kultúry. Obdobná situácia je aj s určovaním pojmového obsahu materiálnej kultúry. Raz sa stotožňuje s materiálnou výrobou, inokedy so spôsobom výroby „obohateným“ o časť vedy, techniky a pod.

Časť autorov stotožňuje duchovnú kultúru s pojmom kultúra. Iní pod duchovnou kultúrou chápú spoločenské vedomie alebo jeho niektoré formy.

To sú najrozšírenejšie varianty rozlišovania medzi materiálnou a duchovnou kultúrou. Táto pojmová nejasnosť korení v rozličných nesprávnych, resp. torzovitých teoreticko-metodologických prístupoch ku kategórii kultúra. Je príznačné, že vo väčšine učebníc historického materializmu chýba osobitná kapitola venovaná kultúre, prípadne túto problematiku supluje rozbor foriem spoločenského vedomia.

Isteže, viaceré ťažkosti, s ktorými je spätý rozvoj teórie kultúry, sa dajú zdôvodňovať globálnosťou, mnohoaspektovosťou a polyfunkčnosťou problematiky kultúry jej ontologickou, konkrétne-historickou zakotvenosťou a podmienenosťou. Tieto dôvody sa z časti oprávnenne využívajú napríklad v argumentácii, prečo sú mnohé pokusy o takrečeno úplnú, vyčerpávajúcu definíciu kultúry „neúplné“, či torzovité. Faktom však zostáva, že kultúra sa dnes analyzuje z najrozličnejších gnozeologických úrovní a už na úrovni najvšeobecnejšieho kategoriálneho statusu sa špecifikuje pomocou viacerých pojmovo-kategoriálnych okruhov. Prehlbuje sa diferenciacné a integračné tendencie v systéme vied o kultúre znásobujú nielen množstvo jej definícií, ale i navzájom si protirečiace definície kultúry.

Tieto činitele sa niekedy pokladajú za príčiny rôznych nejasností a zjednodušení, ktoré sa objavujú v kulturologických prácach, špeciálnych výskumoch a ich procedúrach. To však určite neznamená, aby sa tento stav nimi ospravedlňoval.

Aký vzťah majú uvedené skutočnosti k deleniu kultúry v ktorom sa duchovná kultúra viaže na duchovnú produkciu a materiálna kultúra na materiálnu produkciu?

Keď akceptujeme fakt, že marxisticko-leninská filozofická koncepcia kultúry je založená na báze referenčného systému spoločensko-ekonomickej formácie a Marxovho chápania ľudskej činnosti, musíme akceptovať aj vedecké princípy, na ktorých je tento referenčný systém vybudovaný.

Stručne povedané, ak vyjdeme napr. z princípu materiálnej jednoty sveta a kvalitatívnych foriem jeho diferenciacie, potom musíme vychádzať aj z celostnosti predmetno-pretrvávajúcej ľudskej činnosti. To okrem iného znamená, že nemôžeme stotožňovať „materiálnosť“ s „predmetnosťou“, absolutizovať protikladnosť „predmetnosti“ a „duchovnosti“, oddeliť a izolovať „materiálne“ od „duchovného“. Nemôže sa absolutizovať protirečivosť materiálneho a duchovného a nevidieť ich jednota. Nemôžu sa zamieňať ani vzťahy a rozdiely medzi telesnou a duševnou prácou, materiálnym a duchovným princípom ľudskej činnosti, materiálnou a duchovnou produkciou a materiálnou a duchovnou kultúrou. Tieto vzťahy a rozdiely nie sú rovnakého typu.

Vecná analýza týchto pojmov, vzťahov a rozdielov presvedčivo ukáže na neprekonateľné úskalía a malú produktivnosť koncepcií, ktoré oddeľujú a izolujú materiálnu a duchovnú stránku spoločenských javov a procesov ako osobitné oblasti kultúry. Takzvaná materiálna kultúra je len preto kultúrou, že je zároveň aj duchovná. Rovnako aj „takzvaná duchovná kultúra, braná v súvislosti s činnosťou človeka ako spoločenského subjektu... je svojím pôvodom nemenej materiálna ako tá kultúra, ktorá sa vytvára bezprostredne vo sfére vlastnej materiálnej výroby“ (2, s. 76).

Neporovnateľne produktívnejšie je odvodzovať celostnosť kultúry z jednotného materiálneho základu predmetno-pretvárajúcej činnosti človeka. V takomto chápaní je „spoločenská materiálna výroba miestom vzniku kultúry a jednou zo základných oblastí jej bytia..., v nijakom prípade nie je štrukturálnym elementom kultúry“ (3, s. 66). Ako poznamenal N. S. Zlobin, táto skutočnosť nevyklučuje rozlišovanie materiálnych a duchovných foriem predmetného bytia kultúry, ani používanie termínu „materiálna kultúra“ v špeciálnych vedách ako etnografia alebo archeológia, ktorým sa v tradovanom význame označujú materiálne svedectvá či zachované objekty historických kultúr.

Pokusy o všeobecnú filozofickú klasifikáciu štruktúry kultúry, v ktorej sa absolutizuje protikladnosť „predmetnosti“ a „duchovnosti“ a stotožňuje „predmetnosť“ s „materiálnosťou“ atď., by K. Marx zrejme nazval hrubiánstvom „zdravého ľudského rozumu“, ktorý tam, kde sa mu podarí postrehnúť rozdiel, nevidí jednotu, a tam, kde vidí jednotu, nevníma si rozdiel.

Pri charakteristike definičných prístupov ku kultúre je funkčná súhrnná klasifikácia najtypickejších škodlivých zjednodušení a chýb. Rozumie sa, že v kulturologických teóriách len veľmi zriedkavo jestvujú osamotené. Spravidla sú medzi sebou prepletené, akumulované.

O hlavných nedostatkoch sumárnych a niektorých ďalších chápaní kultúry už bola reč. Redukcionistické prístupy najčastejšie stotožňujú s kultúrou len určité formy spoločenského vedomia (najmä umenie, veda a náboženstvo). Ich rubom sú univerzalistické postoje, interpretujúce kultúru priveľmi široko a konfúzne. Zastávajú názor, že všetky duchovné

a materiálne výtvary, ktoré vznikli v procesoch ľudskej produkcie a reprodukcie, sú kultúrne hodnoty. Preto napr. kultúru, civilizáciu a techniku pokladajú za synonymné pojmy.

Pozitivistické chyby podmieňuje už jednostranná výskumná koncentrácia na statiku kultúrnych procesov ako aj nedoceňovanie úlohy hybných činiteľov a celej vývojovej dynamiky kultúry.

Normativistické koncepty považujú normy za rozhodujúci činiteľ kultúrneho rozvoja. Chápu ich však ako apriórne regulatívne princípy, a nie ako relatívne kritériá, ktoré sa tvoria a menia v závislosti na vývojovej dialektike ľudských a osobitne kultúrnych potrieb. Takáto odtrhnutosť a absolutizácia funkcií normy vedie k tomu, že norma neplní svoju pôvodnú pozitívnu úlohu a diskredituje sa ako rigidné, neživotné, nepodnecujúce kritérium, ktoré prekáža kultúrnemu progresu.

Naturalistické teórie kultúry preceňujú biologické a psychologické faktory života a nedoceňujú význam spoločenských štruktúr vo vývoji kultúry.

Z kauzálnosti kultúrnych a spoločenských javov a procesov nevychádzajú ani imanentistické prístupy. Kultúru interpretujú tak, akoby sa vyvíjala len sama zo seba, z vlastných zdrojov a paralelne so spoločenskými vzťahmi. Nezaoberajú sa jej triednym aspektom, dialektikou ekonomiky, politiky a kultúry, ani tým, že vzťahy medzi kultúrou a spoločnosťou nie sú len príčinné, ale ani len paralelné. Hoci imanentný vývin v kultúre existuje, nemožno ho izolovať a absolutizovať.

*

V konkretizácii pojmových atribútov kultúry a jej teórií má dominujúce postavenie historicko-logická metóda.

Už latinský pôvod a význam slova kultúra ukazuje na súvislosť nie s každou ľudskou činnosťou, ba ani nie s každou tvorivou ľudskou činnosťou, ale takou tvorivou ľudskou činnosťou, ktorá zušľachťuje, zdokonaľuje človeka a podmienky jeho života. Cicero v *Tusculských rozhovoroch* opierajúc sa o antickú grécku tradíciu písal o filozofii ako o kultúre rozumu. Pestovanie a kultivovanie myslenia, rozvoj duševných schopností a tvorivej osobnosti pokladal za hlavný obsah kultúry. Širší význam — ako kvalitu celého spôsobu života národov a ich členov — pripísal kultúre Publius Cornelius Tacitus vo svojej *Germánii*. V tejto štúdii sa prvýkrát systematickejšie — hoci nepriamo — určujú všeobecné atribúty kultúry v konfrontácii s tým, čo kultúrou nie je, to znamená s barbarstvom. Znaký kultúry sú tu logickým a vecným opozitom konkrétnych určení „barbarského“ spôsobu života (germánskych kmeňov) (4, s. 49—68).

Nie je nezaujímavé, že Tacitova metóda určovania kategórie kultúry prostredníctvom nepriameho dôkazu a na princípe logického opozita je stále produktívna a využíva sa v teórii a dejinách kultúry. Napokon aj

dnešných barbarov charakterizuje „sola terrae seges imperatur“, vzťah k prírode, spoločnosti a jej členom ako k vojnovnej koristi. Aj dnes pasívne prijímajú rozkazy a nemerajú vlastnú tvorivosť s tvorivosťou iných. Tomuto meraniu síl sa vyhýbajú. Prírodu, pôdu, spoločnosť, ľudí a ich schopnosti olupujú. Podstata dnešného barbarstva a jeho vzťahu ku kultúre sa nezmenila. Nezmenila sa ani podstata kultúry. Protikladná barbarstvu predpokladá slobodnú činnosť, permanentné uvedomelé meranie tvorivých síl so skutočnosťou, s nahromadenou a zhodnotenou kultúrnou skúsenosťou osobností, tried, národov, ľudstva. V kultúre ide o špecifickú tvorivú činnosť v záujme spoločenského pokroku, slobodného, všestranného a harmonického rozvoja ľudských bytostných síl. Tento základný obsah a zmysel kultúry sa zachoval v teoreticky najproduktívnejšej tradícii v chápaní kultúry, vrátane jej vedeckej reprodukcie v marxisticko-leninskej teórii. Rozumie sa, že bez tohto obsahu, zmyslu a tejto tradície bola by kultúra v spoločenských procesoch a protirečeniach slepá a bezzubá.

Pod kultúrou ako fundamentálnym marxisticko-leninským pojmom rozumieme predovšetkým tvorivú, humanizujúcu a emancipujúcu činnosť spoločenského subjektu a jej výsledky v historických rámcoch a referenčných systémoch spoločensko-ekonomických formácií. Kultúra napomáha celostný, integrálny rozvoj spoločenského subjektu. Mení a zdokonaľuje ho ako aj podmienky ľudského života. Kultúra sa vyznačuje najkomplexnejšími, ľudsky najšpičkovejšími a polyfunkčnými formami činnosti. Táto činnosť má primárne korene v subjekt-objektovej dialektike, v dialektickom napätí medzi spoločenskými obsahmi a ich formami (napr. medzi spoločenským bytím a vedomím). Jej výsledky sa spredmetňujú v kultúrnych hodnotách (ideáloch, normách, vedeckých pojmoch, princípoch, zákonoch, umeleckých formách atď.), resp. v ich sústavách (napr. kultúrnych tradíciách, kultúrnych slohoch) a sú predpokladom novej kultúrnej tvorby. Spoločenský subjekt ich uchováva, hodnotí, šíri, osvojuje si a novo vytvára na základe vlastných životných potrieb a podľa svojej spoločenskej podstaty. Kultúrne hodnoty, resp. ich sústavy sú významnou súčasťou dejinných zápasov o spoločenský pokrok medzi progresívnymi a reakčnými spoločenskými silami. Môžu sa aktualizovať v každej tvorivej ľudskej činnosti a sfére spoločenského života. Svojou špecifickosťou im môžu pomáhať vnútorné a vzájomne sa integrovať. Z hľadiska tzv. prierezovej funkcie kultúry, resp. z hľadiska foriem existencie kultúry sa preto oprávnené používajú pojmy ako politická kultúra, mravná kultúra, kultúra životného prostredia, kultúra práce a i. Realizovať „všadeprítomnosť“ kultúry v spoločnosti je zmyslom socialistickej kultúrnej revolúcie.

*

Tvorivý rozvoj marxisticko-leninskej teórie kultúry predpokladá aj

prehlbovanie vzájomných, organických väzieb medzi filozofickou konceptualizáciou kultúry, dejinami kultúry a tzv. tradičnými a odvetvovými vedami o kultúre, resp. jej hraničnými teóriami.

Štúdium zákonitostí dejinného vývoja kultúry a jej teoretickej reflexie patrí k základným úlohám dejín kultúry. O povahe ich predmetu sa vyslovilo od druhej polovice 18. stor. mnoho názorov. Hoci dodnes nemajú jednotnú, všeobecne uznávanú definíciu svojho predmetu, potreba ich rozvoja ako vednej disciplíny je opodstatnená. Vyjasnili sa hlavné objektívne i subjektívne príčiny istej vnútornej rozkolísanosti a neustálenosti formujúceho sa teoretického systému dejín kultúry. Ich existenciu nespochybňuje skutočnosť, že určité oblasti, zložky a stránky kultúrnej histórie sú predmetom výskumu tzv. tradičných vied o ľudskej kultúre, hlavne estetiky a umenoved, ale aj archeológie, etnografie a folkloristiky alebo dejín filozofických, sociologických a ďalších koncepcií kultúry a pod. Viacerí autori z oblasti všeobecných dejín hovoria o úskaliach zaužívanej praxe, keď sa poznatky týchto vied spravidla len prepisujú a voľne sumarizujú ako paragrafy či podkapitoly dokresľujúce príslušné historické úseky.

Slovom, funkčnosť globálnej teórie kultúrno-historického vývoja rozpracúvanej dejinami kultúry sa pociťuje v súčasnej situácii predovšetkým vo význame, aby z hľadiska celku integrovala poznatky čiastkových historických bádání o kultúre a inšpirovala ich prehlbovaním vlastnej gnozeologickej a axiologickej bázy. Poznatky dejín kultúry o faktoroch kultúrno-historického vývoja, o jeho tempe, rytme, štadiálnosti, o kultúrno-historických slohoch a epochách, atď. sú nezastupiteľné v komplexnom a interdisciplinárnom historickom výskume kultúry. Zákony, kategórie, metódy, princípy, kritériá, atď. reprodukované teoretickým systémom dejín kultúry majú významné funkcie v celom rozvoji vedeckého poznania o kultúre. Bez využitia ich explikačného potenciálu nemožno realizovať objektívny výskum kultúrnych javov a procesov.

Systémová reprodukcia vedeckého poznania o kultúre sa nezaobíde bez tzv. odvetvových vedných disciplín o kultúre, resp. bez jej hraničných teórií. Ide najmä o ekonomiku kultúry, sociológiu kultúry, riadenie kultúry, teóriu kultúrnej politiky a prognostickú teóriu kultúry, ktoré sú najmladšími produktmi integračných a diferenciačných procesov v spoločenskovednom poznaní o kultúre. Ich poznatky sa viažu prevažne na chápanie kultúry ako odvetvového systému a oblasti štátnej správy. Pokiaľ sa opierajú o marxisticko-leninské, filozoficko-historické vymedzenie kultúry ako o najvšeobecnejší, teoreticko-metodologický a svetonázorový základ a nestrácajú zo zreteľa osobitne dialektiku celku a častí, svojimi prostriedkami účinne prehlbujú a rozširujú vedecké poznanie.

Medzi tzv. odvetvovými a tradičnými vedami o kultúre sa už vytvorili niektoré produktívne kooperačné väzby. Podnetné skúsenosti sa získali pri prepájaní základného a aplikovaného výskumu a prechodne od odborových a viacodborových výskumov k interdisciplinárnemu typu

výskumu. Interdisciplinárny charakter výskumov v kultúre prehlbujú najmä systémové prístupy a integrácia logicko-historických a teoreticko-empirických metód. Kooperácia vied o kultúre výrazne posilňuje analytickú, diagnostickú, prognostickú, resp. inštrumentálnu funkciu vedeckého poznania.

Aby sa plnšie rozvinuli integračné a diferenciacné tendencie v rámci celej sústavy vied o kultúre, musia sa permanentne zdokonaľovať teoreticko-metodologické nástroje výskumu. V súčasnosti je dôležité, aby tzv. odvetvové vedy o kultúre skvalitňovali vlastné teoretické systémy a rozpracovali ich vo všetkých základných aspektoch. Musia precizovať svoje predmety, pojmovo-kategoriálny aparát, systémy kritérií, zákonitostí, metód, princípov, svoju metodologickú pôsobnosť a i. Odvetvové vedy o kultúre sú prevažne v štádiu, keď sa musia intenzívne zaoberať vlastným teoretickým, metodologickým, explikačným, atď. potenciálom aby obhájili svoju existenciu a dozreli. Dokazuje to príklad ekonomiky kultúry a sociológie kultúry, ktoré sú najrovinutejšie (5, 6).

Zdokonaľovať teoreticko-metodologické predpoklady výskumov kultúry nemožno bez komplexného prehlbovania vecného poznania kultúry v jej reálnej, predmetnej rovine, v jej geneticko-vývojových, komponentovo-štruktúrnych a funkčných vektoroch. Z hľadiska potrieb rozvoja celostnej vedeckej koncepcie socialistickej kultúry treba na jednotlivých gnozeologických úrovniach vied o kultúre rozpracúvať predovšetkým teóriu rozšírenej socialistickej reprodukcie v kultúre.

Táto cesta je nevyhnutným predpokladom efektívneho naplňovania všetkých základných funkcií vedeckého poznania o kultúre, intenzívneho rozvoja vedeckej teórie kultúry a jej produktívnych vzťahov s kultúrno-politickou praxou.

LITERATÚRA

1. MARKARIAN, E. S.: Teorija kul'tury i sovremennaja nauka. Moskva 1983.
2. MEŽUJEV, V. M.: Kultúra a dejiny. Bratislava 1980.
3. ZLOBIN, N. S.: Kultúra a spoločenský pokrok. Bratislava 1984.
4. TACITUS, P. C.: Agricola, Anály, Germánia, História. Bratislava 1980.
5. NOVOTNÝ, O. — FISCHER, J.: Ekonomika kultúry. Bratislava 1984.
6. BONDREA, A.: Sociologia culturii. Bucuresti 1981.

ТЕОРИЯ КУЛЬТУРЫ В ПРОЦЕССЕ ОБЩЕСТВЕННО-НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ

Мартин Чичилла

Целостное познание культуры невозможно без интеграции специализированных исследований в области культуры, особенно на уровне продуктивного философского обобщения и на теоретическо-методологической платформе, которая соответствует сущности и специфическим проявлениям культуры. Это доказывают и различные дефиниционные подходы.

к культуре (системные, динамические, деятельностные, аксиологические, нормативистические, натуралистические, статические, суммативные, позитивистические, редукционистические, универсалистические и др.).

В процессах дифференциации и интеграции научного познания следует более действенно устранять определенную взаимную изолированность философской теории и истории культуры, так назыв. традиционных наук о культуре и так назыв. отраслевых научных дисциплин о культуре. На отдельных гносеологических уровнях необходимо разработать теорию воспроизводственного цикла в культуре и теоретическо-методологический потенциал системы общественных наук о культуре. Речь идет главным образом о развитии их теоретических систем во всех основных элементах, связях и функциях. Междисциплинарные предпосылки исследований в культуре углубляют прежде всего системные походы и интеграцию логическо-исторических и теоретическо-эмпирических методов.

THEORIE DER KULTUR IN PROZESSEN DER GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHEN ERKENNTNIS

Martin Čičilla

Die ganzheitliche Erkenntnis der Kultur ist nicht ohne integrierte spezialisierte Kulturforschungen, besonders auf der Ebene der produktiven philosophischen Generalisation und auf der theoretisch-methodologischen Plattform, die dem Wesen und spezifischen Erscheinungen der Kultur entspricht, möglich. Das wird auch durch verschiedene definitiorische (System-, dynamische, Tätigkeits-, axiologische, normativistische, immanentistische, naturalistische, statische, summative, positivistische, reduktionistische, universalistische u. a.) Zugänge zur Kultur belegt.

In den Differentiations- und Integrationsprozessen der wissenschaftlichen Erkenntnis ist es erforderlich eine bestimmte gegenseitige Isolierung von philosophischer Theorie und Kulturgeschichte, von sog. traditionellen Kulturwissenschaften und sog. fachwissenschaftlichen Kulturdisziplinen zu überbrücken. Auf einzelnen erkenntnistheoretischen Ebenen ist es notwendig die Theorie des Reproduktionszyklus in der Kultur sowie das theoretisch-methodologische Potential des Systems der Gesellschaftswissenschaften von der Kultur herauszuarbeiten. Es geht hauptsächlich um die Entfaltung ihrer theoretischen Systeme in allen Basiskomponenten, -bindungen und -funktionen. Interdisziplinäre Voraussetzungen der Kulturforschungen werden vor allem durch Systemzugänge und die Integration logischhistorischer sowie theoretisch-empirischer Methoden vertieft.